

Veronica en Endemol) naar een volledig andere (Endemol, Veronica en RTL) bijvoorbeeld. Of het vrijkopen van Veronica uit de blijkbaar knellende banden met RTL in 2000, waardoor Veronica zonder radio- en televisiezenders kwam te zitten. Die laatste deal kostte hem uiteindelijk ook de kop, maar Van der Reijden beschrijft de enerverende onderhandelingen erover als zijn *finest hour*.

De memoires zijn daarmee net zo opmerkelijk geworden als het leven van Van der Reijden zelf. En ondanks alle kritiekloosheid van zijn schriften, moeten we *Van Leids laken naar Gooise matras* toch karakteriseren als een belangrijke bron voor de kennis van het politiek-publicitaire complex in de jaren tachtig en negentig van de twintigste eeuw. Een cruciale bron zelfs, juist omdat Van der Reijden geen enkele behoefte toont aan morele zelfrechtvaardiging.

Huub Wijfjes

Keppy, P., *Sporen van vernieling. Oorlogsschade, roof en rechtsherstel in Indonesië 1940-1957* (Van Indië tot Indonesië. De herschikking van de Indonesische samenleving 2; Amsterdam: Boom, 2006, 309 blz., €24,50, ISBN 90 8506 254 3).

Sporen van vernieling vormt samen met het, een jaar eerder verschenen, boek van Hans Meijer 'Indische rekening: Indië, Nederland en de backpaykwestie 1945-2005' een geheel. Samen beschrijven de vanuit het NIOD uitgevoerde studies het onverwerkte economisch-financiële verleden van de oorlog en de dekolonisatie. Onverwerkt vooral in de zin van niet afgehandeld. De studie van Meijer gaat over de onbetaalde salarissen uit de oorlog. Keppy's studie gaat over een ingewikkelder materie, namelijk die van de opgelopen schade als gevolg van de oorlog en revolutie en het herstel van eigendomsrechten. De ingewikkeldheid zit er onder meer in dat schade moet worden getaxeerd en de vragen naar de verantwoordelijken – wie het heeft gedaan en onder welke regeling het valt – en de belanghebbenden moeilijk te beantwoorden zijn. Veel ontwikkelingen rond de kwesties van roof, oorlogsschade en onteigening speelden zich buiten het gezichtsveld van de direct belanghebbenden af, wat de kwesties niet transparanter maakte. Bovendien worden schadeloosstelling en eerherstel vaak door elkaar gehaald, terwijl het twee zeer verschillende zaken zijn. Om die reden behandelt Keppy de oorlogsschade en het rechtsherstel in zijn studie in afzonderlijke delen, voorafgegaan door een historisch overzicht.

Keppy beschrijft vaak tot in detail de vele verschillende relevante commissies en regelingen, waardoor het de lezer af en toe duizelt. Het is sowieso moeilijk om, mede gezien de complexiteit van de materie, een helder toegankelijk boek te schrijven. In grote lijnen komen de ontwikkelingen die Keppy beschrijft op het volgende neer.

Het deel over oorlogsschade handelt over vergoedingen voor beschadigingen en verlies als gevolg van de Japanse bezetting en de Indonesische

vrijheidstrijd. De Nederlands-Indische overheid stelde, vlak voor de Japanse invasie in 1942, een regeling op hoe om te gaan met de te verwachten oorlogsschade. Een jaar later, de oorlog was inmiddels in volle gang, besloot de verantwoordelijke regeringsvertegenwoordiger, Van Mook, dat de Nederlands-Indische regering geen verplichting zou hebben oorlogsschade te vergoeden, maar kon volstaan met een financiële tegemoetkoming om mensen in staat te stellen het leven weer op te pakken: men noemde dat rehabilitatie. Na de Japanse capitulatie brak, in verband met de Indonesische vrijheidstrijd, een nieuwe periode van geweld aan. Met opnieuw desastreuze gevolgen voor economische goederen, mede als gevolg van de verschroeiide aarde tactiek. De vergoeding van geleden oorlogsschade kwam niet alleen in het gedrang omdat eerder besloten was tot rehabilitatie, maar ook omdat schades als gevolg van door de overheid opgedragen vernietigingsacties vlak voor de Japanse inval niet onder 'oorlogsschade' werden gerekend. Noch de Nederlands-Indische, noch de Indonesische overheid erkende aansprakelijkheid. Nadat Nederland de soevereiniteit officieel aan Indonesië had overgedragen, verschool de Nederlandse regering zich achter de bepalingen van de Ronde Tafel Conferentie, waarmee de aansprakelijkheid door Indonesië zou zijn overgenomen. De Indonesische regering nam op haar beurt een helder standpunt in: uit angst voor claims van de oliemaatschappijen besloot zij dat er geen defensieschade werd uitbetaald.

Het rechtsherstel, het tweede deel van Keppy's studie, gaat over het herstellen van de eigendomsrechten zoals die voor de oorlog bestonden. Het gaat daarbij om het teruggeven van geroofde of door de bezetter onder beheer genomen eigendommen aan de rechthebbende eigenaars. Rechtsherstel heeft weinig gevolgen voor de eigen schatkist omdat het niet gaat om een uitkering van overheidswege, wat wel het geval is bij schadeloosstellingen. Maar ook het rechtsherstel verliep niet zoals zou moeten. Keppy geeft hiervoor meerdere oorzaken. Het bleek moeilijk om van alle goederen de rechtmatige eigenaars op te sporen, omdat deze tijdens de oorlog waren omgekomen en/of zij en hun erfgenamen als gevolg van de chaos tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd niet meer traceerbaar waren. Ook waren de oorspronkelijke goederen niet altijd meer identificeerbaar, zoals omgesmolten gouden sieraden. Een andere oorzaak voor de slechte afhandeling van het rechtsherstel was de houding van de Amerikaanse overheid. Deze kanaliseerde tot op zeker hoogte de teruggaveclaims en gebruikte haar positie om de Japanse economie te beschermen door niet alle claims te ondersteunen. De wens om Japan binnen de Westerse invloedssfeer te houden speelde daarbij een rol.

Keppy laat overtuigend zien hoe oorlogsschadevergoedingen en rechtsherstel langs twee volstrekt verschillende historische trajecten liepen en hoe verschillend de factoren waren die een voor getroffenen bevredigende afwikkeling in de weg stonden. Bij de oorlogsschadevergoeding waren het de krenterige houding van de Nederlands-Indische en Nederlandse overheid en de terughoudendheid van de Indonesische overheid. Bij het rechtsherstel waren de intenties van de Nederlands-Indische en Nederlandse overheid goed, maar frustreerden de chaos ten tijde van de onafhankelijkheidsstrijd, het niet kunnen identificeren van goederen en de houding van de Amerikaanse overheid de

gang van zaken. Voor de direct belanghebbenden waren al die nuances niet zichtbaar, bij hen stapelden de frustraties zich in de loop der jaren op. Tegen die achtergrond heeft het boek van Keppy een grote maatschappelijke waarde. De voorzitter van het Indisch Platform, een bundeling Indische organisaties die had aangedrongen op de onderzoeken, refereerde tijdens de presentatie van de studie al aan het gevoel als tweederangsburger te zijn behandeld. Met het boek van Keppy (en dat van Meijer) is meer duidelijkheid in de gang van zaken gekomen. Het wachten is op een vervolg in de afwikkeling. De Indische gemeenschap heeft de publicaties al aangegrepen om opnieuw met de regering te gaan onderhandelen over de afronding van het onverwerkte economisch-financiële verleden.

Fridus Steijlen

Diederichs, M., *Wie geschoren wordt moet stil zitten. De omgang van Nederlandse meisjes met Duitse militairen* (Amsterdam: Boom, 2006, 231 blz., ISBN 90 8506 349 3).

Geweld wordt in de moderne vaderlandse geschiedschrijving nauwelijks gethematiseerd. Althans, voor zover dat niet het handelen van de nationaal-socialistische bezettingsmacht betreft. Mondjesmaat, en met veel weerzin en discussie omgeven, ontstaat er meer aandacht voor het geweld van 'onze' mannen overzee. Maar over het geheel genomen koesteren we nog immer het beeld van een gematigde, 'burgerlijke' natie: een 'kleine landje aan de zee' dat al polderend haar best heeft gedaan confrontaties te voorkomen en iedereen tevreden te stellen. De snelle nederlaag tijdens de Duitse inval lijkt dat beeld alleen maar te bevestigen. En ook tijdens de bezetting probeerde men in Nederland over het algemeen 'het beste' ervan te maken, wat er mede toe bijdroeg dat zo velen machteloos toekeken hoe landgenoten werden vervolgd en weggevoerd. Gematigdheid kan ook hand in hand gaan met gewelddadigheid.

In haar studie richt de historica Monika Diederichs zich op een vorm van geweld dat nog opmerkelijk weinig aandacht heeft gekregen: de stigmatisering en uitsluiting van Nederlandse vrouwen die tijdens de oorlogsjaren relaties waren aangegaan met Duitse militairen. Diederichs heeft zich jarenlang verdiept in de vraag wat Nederlandse vrouwen ertoe bewoog de grens tussen 'vriend' en 'vijand' te negeren, hoe daar tijdens de bezettingsjaren door Nederlandse en Duitse instanties op werd gereageerd en hoe het hen verging nadat de nationaal-socialistische bezettingsmacht was verslagen. De onderzoekster vond 56 vrouwen bereid met haar te spreken over hun onmogelijke *'liefde in oorlogstijd'* (vrij naar het gelijknamige boek van Steffie van Oordt). Daarnaast heeft de onderzoekster een gigantische hoeveelheid bronnenmateriaal opgespoord over het beleid waarmee de nazi's deze verhoudingen benaderden, terwijl een steekproef uit de duizenden dossiers van de Bijzondere Rechtspleging waardevolle informatie bood over de wijze waarop in naoorlogs

Nederland met deze vrouwen werd omgegaan. Bovendien heeft Diederichs menig dossier uit de moeilijk toegankelijke archieven van particuliere instellingen en kraamklinieken weten in te zien. Aan speurzin, inventiviteit en volhardendheid heeft het haar bepaald niet ontbroken.

Als een van de eersten (al in 2000 schreef Diederichs over ‘Moffenmeiden’ in het *Jaarboek van Vrouwengeschiedenis*) in Nederland bestudeert zij een historisch fenomeen waaraan in onderzoek naar de bijzondere rechtspleging en de zuiveringen in Nederland nagenoeg voorbij werd gegaan. Daarmee heeft zij, zoals Hans Blom in zijn woord vooraf terecht opmerkt, de basis gelegd voor vervolgonderzoek. Tegelijkertijd wijst zijn formulering op een zwakte van dit goed leesbare boek: het is sterk beschrijvend van aard, waardoor de vraag naar de complexe relatie tussen nationalisme, sekse en seksualiteit die bij deze historische gebeurtenis schreeuwt om nadere analyse, nog onvoldoende beantwoord wordt. Het naoorlogse proces van vernedering, stigmatisering en uitsluiting van vrouwen die in de jaren daarvoor contact hadden met Duitse militairen zou getypeerd kunnen worden als een rituele ‘zuivering’ van de nationale gemeenschap.

Diederichs benadrukt, vanuit het perspectief van de door haar geïnterviewde vrouwen, hoezeer hun liefde de scheidslijnen tussen vriend en vijand, of tussen ‘goed’ en ‘fout’ overwon. Met dat beroep op een romantische vertoog wordt hun ‘onschuld’ en de oprechtheid van hun gevoelens benadrukt. Maar daar gaat het niet om. Belangrijker is nu juist hoe — juist als er liefde of intimiteit in het spel is — de grenzen tussen de ‘wij’-groep en de ‘anderen’ verscherpt getrokken worden. Dat geldt al helemaal in oorlogstijd. Maar ook in vredestijd zijn dergelijke vormen van in- en uitsluiting actueel, zoals de studies van Dienne Hondius (*Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens*) en Geertje Mak (*Sporen van verplaatsing*) naar ‘gemengde’ relaties tussen Nederlandse vrouwen en mannelijke nieuwkomers hebben aangetoond. Via het vrouwenlichaam geeft ‘het vaderland’ zich gewonnen of wordt het (weer) toegeëigend. Dat het ‘seksuele verraad’ bij de rituele bestraffing van deze vrouwen voorop stond, wordt pijnlijk geïllustreerd door een citaat uit het communistische verzetsblad *De Waarheid*: ‘Te midden van een vrolijke menigte zaten ze daar, op een stoel, of zo maar op straat. En de tondeuse deed haar werk. Daar verdween het grootste sieraad van een vrouw, maar ook de grootste smaad voor een vrouw, die dat moet verliezen. Doch het was verdiend.’ Dan doet het er weinig toe of ze ‘het’ wel of niet deden, en of ze ‘het’ deden voor geld, voor het plezier en/of uit liefde. Waar het om gaat is dat leden van een vreemde bezettingsmacht werden geprefereerd boven de ‘eigen’ Nederlandse mannen. Deze dubbele vernedering, waarbij vrouwen een (seksueel) actieve rol speelden, kon niet geaccepteerd, laat staan gerelativeerd worden. Dat hoefde ook niet, want zij vormden een gemakkelijke en dankbare prooi voor het Nederlandse *gesunde Volksempfinden*.

Het vele onderzoek van Diederichs laat zien dat het publiekelijk kaal-scheren van deze vrouwen na de nederlaag van de nationaal-socialisten geen spontane, incidentele acties van gekrenkte burgers betrof. De kaart met 113 plaatsen waar aantoonbaar geschoren werd, is veelzeggend (199). Ook de vele foto’s die de onderzoekster van deze acties heeft opgespoord en die deels als